N. Rózsa Erzsébet

IRAK ÚJRA A NAPIRENDEN – AZ IRAKI ÉS LEVANTEI ISZLÁM ÁLLAM ELŐRETÖRÉSE

2014.06.25.

MAGYAR KÜLÜGYI INTÉZET
HUNGARIAN INSTITUTE OF INTERNATIONAL AFFAIRS

MKI-TANULMÁNYOK 17.
A Magyar Külügyi Intézet időszaki kiadványa

Kiadó:
Magyar Külügyi Intézet

Felelős szerkesztő és tördelő:
Tevelyné Kulcsár Andrea

A kiadó elérhetősége:
H-1016 Budapest, Bérc utca 13-15.
Tel.: +36 1 279-5700
Fax: +36 1 279-5701
E-mail: titkarsag@hiia.hu
www.kulugyiintezet.hu
www.hiia.hu

© N. Rózsa Erzsébet, 2014
© Magyar Külügyi Intézet, 2014
ISSN 2060-5013

2014/06/25

Irak újra a napirenden

N. Rózsa Erzsébet

Az Iraki és Levantei Iszlám Állam (angol betűszóval ISIS vagy ISIL, arabul Dáᶜis)[1] *a szíriai polgárháborúban elfoglalt területeiről kiindulva néhány hét alatt a szomszédos Irak északi és nyugati területeit is az ellenőrzése alá vonta. A mintegy tízezerre becsült fegyveres gyors előrevonulása és az iraki hadsereg hirtelen visszavonulása és/vagy szétszéledése váratlanul érte a térséget és a világot, és azzal fenyeget, hogy kiéleződnek a szunnita–síita, valamint az arab–kurd ellentétek. Ugyanakkor szinte példátlan válaszlépésekre került/kerülhet sor. Annak ellenére, hogy a jelenlegi események bizonyos párhuzamba állíthatók a 2006-os iraki történésekkel, a megváltozott környezetben a végkimenetel újabb bizonyítéka lehet annak, hogy az első világháborút követően meghúzott határok és kialakított regionális rend alapjaiban inog.*

Mi történt?

A 2003-as iraki háborút követően számos kisebb-nagyobb fegyveres csoport harcolt az akkor felállt új iraki igazgatás és az amerikai „megszállás” (újjáépítés) ellen. Bizonyos radikális szunnita elemek az al-Káidához kapcsolódva Iraki al-Káida[2] néven jelentek meg, felszámolásukhoz, visszaszorításukhoz amerikai csapaterősítésre és a szunnita arab törzsek együttműködésére volt szükség (2006). Bár a csoport 2012-től lassan ismét erősödni kezdett, a szíriai polgárháború nyitott számára új teret és lehetőségeket. 2013 márciusában elfoglalták Szíriában az iraki határhoz közel eső Rakkát. Ajman az-Zaváhiri, az al-Káida vezetője az év során a szíriai csoporttól elhatárolódott ugyan, az immár Iraki és Levantei Iszlám Államnak nevezett szervezet számára mégis megteremtődött a határokon átnyúló területű kalifátus megvalósításának lehetősége.[3] Azonban 2013 júniusától, amikorra egyrészt nyilvánvalóvá vált, hogy a nemzetközi közösség nem fog fegyveresen beavatkozni Szíriában, másrészt a kormányerők visszafoglalták Kuszajrt a felkelőktől, a szíriai ellenzék csoportjai is nehéz helyzetbe kerültek. Ráadásul Bassár al-Aszad erőit a Hezbollah és iraki síita fegyveres csoportok is támogatták. Ezért az Iraki és Levantei Iszlám Állam támadásának megindulása Irak felé feltételezhetően azt a célt (is) szolgálja, hogy ezeket az erőket elvonja Szíriából, és így enyhítse a szíriai ellenzékre nehezedő nyomást.[4] Bár ez nem zárja ki, hogy a radikális szunnita felkelők más szomszédos államokat is megtámadjanak, a jelenlegi erőviszonyok között fő célpontjaik: a szűk környezet „bukott” államai, Szíria és egyre inkább Irak.

Iraki belpolitika – a „bukott” államiság peremén

A Szaddám Huszein-rezsim bukása után létrehozott új Irakban az „egy ember, egy szavazat” elv alapján a síita többség érvényesült. A síiták és a kurdok nagyfokú politikai aktivitást mutattak, és mivel kezdetben a szunniták vonakodtak az országban zajló politikai folyamatokban való részvételtől, és gyakran bojkottálták is azokat, a bagdadi kormányzatban a síiták túlsúlya érvényesült. Ennek olyan következményei lettek, hogy pl. az újonnan megszervezett biztonsági erők

1 ISIS = *the Islamic State of Iraq and Sham (the historic Syria in Arabic)*; ISIL = *the Islamic State of Iraq and the Levant*; DÁᶜIS = *ad-Daula al-Iszlámijja fi-l-ᶜIrák va-s-Sám*.

2 AQI = *al-Qaida in Iraq*.

3 Ismert, hogy a konzervatív muszlim felfogásban a nemzetállami határoknak nincs jelentőségük, az iszlám *umma* és a tervezett kalifátus ezeken túllép.

4 Dzsamál Taha: „Dáᶜis va-l-Irák … hafájá al-uzma, v-áliját al-muvádzsaha” [A Dáᶜis és Irak … a válság titkai és a szembenállás eszközei]. *Al-Ahrám al-arabi,* http://arabi.ahram.org.eg/NewsQ/48822.aspx, 2014. június 21.

nagy többsége síita volt, továbbá hogy a korábban a Szaddám-rezsim ellen harcoló kurd és síita milíciákat beléptették/beolvasztották a hivatalos állami biztonsági erőkbe. Ezzel egyrészt többé-kevésbé pótolták a kiképzett biztonsági erők állományából azokat, akiket a „baásztalanítás"[5] folyamatában elbocsátottak, másrészt viszont homogén egységeket hoztak létre – ami a későbbiekben komoly problémákat okozott. Bár a 2014-ben a miniszterelnöki pozícióba immár harmadszor került Núri al-Máliki a kormányfői megbízatását első ízben éppen annak köszönhette, hogy „konszenzusos" jelölt volt, azaz mind a szunniták, mind a síiták, mind a kurdok elfogadták, második hivatali ideje alatt nagyon sok kritika érte a miatt, hogy a síitáknak kedvez.

Az iraki helyzetnek Szaddám Huszein bukása óta központi kérdése az „erős ember".[6] Az elején úgy tűnt, hogy az amerikai demokratizáció félreteszi ezt a problémát, azonban a következő évek azt mutatták, hogy Irak egyben tartásához komoly erőre van szükség. Núri al-Máliki, kihasználva, hogy az iraki választási rendszer nem korlátozza a miniszterelnöki ciklusok számát, az amerikai tanácsok ellenére 2014-ben harmadszor is jelöltette magát, és számtalan elemző és kritikus szerint Irak erős emberének készül. Pozíciójának megerősítése során azonban olyan kihívókra talált, mint a kurdok vagy az Iraki és Levantei Iszlám Állam.

Miközben a Kurd Regionális Kormányzat egyre jobban eltávolodott a bagdadi vezetéstől, és gyakorlatilag kivonta magát a központi irányítás alól – aminek a leglátványosabb eleme a kurd területeken kitermelt olaj önállóan, Bagdad bevonása nélkül történő eladása –, az amerikai csapatok kivonása után a szunnita arab területekre a (nagy többségében) síita hadsereget vezényelték a rend fenntartására. Az elmúlt években, különösen a 2006-os amerikai–iraki közös akció után, az iraki belbiztonsági helyzet sokat javult, és a külföldi harcosok nagy részét sikerült kiszorítani. Azonban még mindig fegyveres csoportok, felszerelt milíciák működtek az országban. A központi kormányzat rendfenntartó igyekezetét a helyi lakosság, elsősorban a szunnita területeken, egyenesen síita elnyomásként értékelte, és a hírek szerint a katonaság sem viselkedett másként. Ezért amikor az Iraki és Levantei Iszlám Állam megindult Irak szunnita területein, a lakosság sok helyen fellázadt a központi katonaság ellen, ami egybeesett a radikális szunnita mozgalom térhódításával. Ehhez csatlakoztak más szervezetek is, és ismét hallattak magukról olyan csoportok is, melyek Szaddám Huszein régi híveiből szerveződtek.

Mit jelent, mit képvisel az Iraki és Levantei Iszlám Állam?

Az Iraki és Levantei Iszlám Állam egy magát független államnak tételező konzervatív, radikális szunnita csoport, melynek története a különböző, de hasonló ideológiai platformon szerveződő csoportok és mozgalmak kapcsolódása, összeolvadása és átalakulása. Kialakulásában és fejlődésében jelentős szerepe volt a 2003-as iraki háborúnak, valamint az azt követő idegen megszállásnak és polgárháborús helyzetnek, a szíriai polgárháborúnak, továbbá az al-Káidának a szűkebb régióban való jelenlétének (megjelenésének). Eredete és korai története Irakhoz kapcsolódik, Szíriába 2013-ban terjeszkedtek át. Az Iraki és Levantei Iszlám Állam előzményeként egy 2004-ben alakult csoportot, a *Dzsamáat at-Tauhíd va-l-Dzsihád*ot[7] jelölik meg a források, de a szervezetet a

5 A Koalíciós Átmeneti Hatóság 2003. május 26-i rendeletével elbocsátotta az iraki állami szolgálatból mindazokat, akik korábban a Baász Párt tagjai voltak, lefejezve ezzel nemcsak a biztonsági erőket, hanem gyakorlatilag az egész államigazgatást, felsőoktatást, stb. is.

6 L. II. Abdullah jordán király elhíresült mondását arról, hogy Iraknak egy „erős emberre" van szüksége ahhoz, hogy az átmenetet levezényelje. „Is a New Strongman Iraq's Solution?". *Los Angeles Times,* http://articles.latimes.com/2004/may/27/opinion/oe-viorst27, 2004. május 27.

7 Az Egyistenhit Megvallásának és a Dzsihádnak a Társasága.

későbbiekben az Iraki al-Káidához kapcsolják, annál is inkább, mert elrettentésül hasonló módszereket (is) alkalmaztak: emlékezetes az a videofelvétel, amelyen az Iraki al-Káida kamerák előtt fejezte le az egyik foglyát.

Az Iraki és Levantei Iszlám Állam ideológiájának legfőbb jellemzői: a szalafita dzsihádizmus és a síitaellenesség. Az iszlámban a kezdetektől jelentkeztek a „jobbításra" és a „megtisztulásra" irányuló törekvések, akár a próféta korának eszméihez és gyakorlatához való visszatérésben, akár reformokban és/vagy a modern kor követelményeivel való összhang keresésében fogalmazták azokat meg. A *dzsihád* minden hívő vallásos kötelessége: maga az egyén, majd a közösség, végül akár az egész világ vallásos értelemben vett jobbá tételére történő erőfeszítés. A legköznapibb értelemben vett iszlámnak (vagy általában egy adott iszlámfelfogásnak) az akár fegyverrel való érvényesítésére történő modernkori kiterjesztése ugyan nem példa nélküli az iszlám történelmében, de az semmiképp sem a szó egyetlen jelentése. A jelenkori radikális szunnita ideológiák – beleértve a Szaúd-Arábia alapjait jelentő *vahhábizmus*t és az Iraki és Levantei Iszlám Állam ideológiáját is – azonban az értelmezésnek éppen ezt a szélsőséges elemét ragadják meg. Ebben a megvilágításban nyer értelmet a síitaellenesség is, a szunniták ugyanis a síitákat eretnekeknek, azaz elsődlegesen „megjavítandó" céloknak tekintik.

Az Iraki és Levantei Iszlám Állam célja egy iszlám kalifátus létrehozása, melynek területe egyelőre a mai Szíria és Irak egyes részeire terjedne ki, de hosszabb távon a térség többi szunnita államát is fenyegetheti. Mai államuk – a saját felfogásuk szerint – tizenhat *vilájet*ből (tartományból) áll, Aleppótól és Homsztól gyakorlatilag egészen Bagdadig. Vezetőjük ma, Abu Musz^{c}ab az-Zarkávi halála óta, Abu Bakr al-Bagdádi.[8] Ezen túlmenően azonban – mint több forrás is megjegyezte – semmit sem tudunk (mert nem árultak el) arról, hogy mi a céljuk, meddig kívánnak terjeszkedni. Nem lehet tudni, miért (vagy miért éppen most) támadták meg Irakot, és a támadás hogyan függ össze a szíriai helyzettel, stb.[9]

Az Iraki és Levantei Iszlám Állam fegyveres ereje mintegy tízezer főre tehető, akik azonban polgárháborús és városi gerillaharcokban edződtek. Nem tekinthetők reguláris hadseregnek, egyes elemzők szerint mégis igen nagy szervezettségről és hatékonyságról tettek tanúbizonyságot. A hírek szerint kiterjedt toborzótevékenységet folytatnak, akár Európában is, és bizonyos területeken, elsősorban a közvetlen térségben, komoly utánpótlási potenciállal rendelkeznek. Ennek ellentmondani látszik az a tény, hogy – legalábbis Szíriában – a polgárháborúban részt vevő jelentősebb radikális szunnita szervezetek, mint például a Nuszra Front[10] vagy az Anszár al-Iszlám, de a szíriai ellenzék más (szekuláris, síita vagy kurd) csoportjai is kifejezetten ellenséges viszonyban voltak/vannak vele. Azaz, mivel egyfajta „versengés" folyik az ellenállás potenciális résztvevőiért általában is és ideológiai alapon is, kérdés, hogy valójában mekkora utánpótlási lehetőségről van szó. Irakban más a helyzet, mivel a szervezet gyakorlatilag ott van „otthon". Ugyan 2006-ban az átmeneti amerikai csapaterősítés *(surge)* és a helyi iraki törzsfők által vezetett „felkelés" *(szahva)* együttesen visszaszorította az elődszervezetet, mely a vezetőjét, Zarkávit is elveszítette, a közelmúltbeli erősödését annak is köszönheti, hogy a sikerei nyomán különböző okokból nagyon eltérő világnézettel és célokkal

8 Több néven is ismert. Az Abu Bakr Mohamed próféta egyik társára, az őt követő első kalifára utal, míg a Bagdádi (bagdadi) jelző vagy életének valamely eseményére utalhat (pl. ott tanult), vagy esetleg arra, hogy az Iraki al-Káida fővárosának Bagdadot tartotta, esetleg mindkettő egyszerre. A vallási ideológiával szerveződő radikális szervezetek vezetőinek, kiemelkedő harcosainak „harci nevei" általában tükrözik azt a kontextust, amelyben politikai céljaikat megfogalmazzák, így gyakran választanak olyan neveket, melyek a prófétához vagy a próféta társaihoz kapcsolják őket – azaz ebben az értelemben „beszélő nevek".

9 Dzsamál Taha: „Dá^{c}is va-l-Irák…".

10 A Dzsabhat an-Nuszra az al-Káidával szoros kapcsolatot ápoló csoport Szíriában, melynek komoly vitái voltak az Iraki és Levantei Iszlám Állammal, de mára egyfajta fegyverszünetet kötöttek. A vita alapja éppen a két csoport egymáshoz való viszonya volt.

rendelkező, szervezett és szervezetlen csoportok és erők is csatlakoznak hozzá. Így – valószínűleg átmenetileg – az Iraki és Levantei Iszlám Állam előretörését Szaddám Huszein régi híveinek csoportjaitól kezdve más radikális, szunnita csoportokon keresztül a központi kormányzat elnyomásától szenvedő helyi lakosságig sokan kihasználják, azt a vélt vagy valós látszatot keltve, hogy a szervezet egyfajta ernyőként az iraki szunnita lakosság támogatását bírja, annak képviselőjévé vált. Ugyanezek a megfontolások az Irakban és Szíriában működő, külföldiekből álló radikális csoportokat is átmeneti szövetségekre és együttműködésre késztethetik.

Ugyanakkor az Iraki és Levantei Iszlám Állam „rendes" iszlamista szervezetként is működik, azaz tevékenységének jelentős része a közösség fenntartására, a mindennapi ellátás biztosítására irányul. Ennek alapja az a vallási kötelezettség, amely minden hívőt bevon a közösségről való gondoskodás, a közösség sorsa feletti felelősség körébe. Azaz bármilyen radikális, militáns is legyen egy magát az iszlám alapján megfogalmazó mozgalom vagy szervezet, tevékenységének kötelező eleme lesz a közösség fenntartása és eltartása, még akkor is, ha ennek a szintje a nyugati fogalmak szerint akár nagyon alacsony is lehet. Ezért, bár a külső szemlélő számára a Moszul elfoglalását követő élelmiszerosztás furcsa lehet, az valójában *sui generis* következik az Iraki és Szíriai Iszlám Állam lényéből és önképéből.

Szunnita, síita, kurd – Irak és Szíria határon átnyúló csoportjai

Irak és Szíria évezredes történelmi versengése és együttélése a 20. századi modern államhatárok meghúzása óta a határokon átnyúló etnikai és vallási csoportok egymáshoz való kapcsolatainak és viszonyrendszerének a függvénye. Az első világháborút követő regionális rendezés következtében azonban a két állam felépülő hatalmi struktúrája egymás fordítottját mutatta (Irakban szunnita kisebbség irányítása alatt síita többség, Szíriában síita kisebbség irányítása alatt szunnita többség él) – paradox módon ugyanannak a szekuláris arab nacionalista, baászista ideológiának az alapján szerveződve. Bár éppen ez az ideológia biztosította a vallási identitások háttérbe szorítását a „nemzeti" (szíriai, illetve iraki) identitás nevében, a közbeszéd és a közvélemény kimondva, kimondatlanul is tisztában volt a nemzeti identitások mögé sorolt egyéb elemekkel, és azokat azonosítani is tudta. A 2003-as iraki háború azonban az identitások kérdését mindent elsöprő erővel helyezte ismét az előtérbe, amikor a Szaddám Huszein vezette rezsim bukása után az amerikai és nemzetközi újjáépítési kísérlet a baászista (és ezzel az irakiságot hangsúlyozó) ideológiát elvetette, és a demokratikus berendezkedés alapjául az „egy ember, egy szavazat" elvet vezette be Irakban. Mindez azt jelentette, hogy a lakosság mintegy 20 százalékát képviselő, az Oszmán-Török Birodalomban, majd a modern Iraki Arab Köztársaságban is vezető szerepet játszó szunniták az átalakulás veszteseivé váltak. A mintegy 60 százalékot kitevő síiták számára ugyanez a változás a történelmi felemelkedés – és a reváns – lehetőségét hozta magával.

Szíriában a szunnita többséget egy, az alavita kisebbséghez tartozó csoport irányította. Történetileg az alavita irányzatot a síita iszlám egyik elágazásának tekintik,[11] azonban ezt a nézetet az alavitákkal kapcsolatos és az általuk is hangoztatott közvélekedés gyakran nem osztja.[12] Az alaviták muszlimságáról, azaz hogy egyáltalán az iszlám követőinek tekinthetők-e, a 20. század elején komoly teológiai viták zajlottak, később pedig külön teológiai vitákra és érvelésre volt szükség ahhoz, hogy síitaságukat elismerjék, és így a Szíria és Irán közötti politikai kapcsolatokat ideológiailag

11 Maga az „alavita" szó Alinak, Mohamed próféta unokatestvérének, kedvenc leánya férjének, két fiúunokája apjának a nevéből származik.

12 Sokan „egyszerűen" eretnekeknek tartják őket.

is szentesítsék. Az iraki háborút követő identitásreneszánsz „fintora", hogy a szíriai – Háfez, majd Bassár al-Aszad által vezetett – rezsim egyik legfontosabb jellemzője éppen a szekuláris volta, azaz alavitaságuknak vallási értelme (és használata) nincs. Ugyanakkor a szíriai Muszlim Testvérek által a nyolcvanas évek közepén szervezett rezsimellenes felkelést brutálisan és véglegesen elfojtották, ami – az ő szunnita ideológiájuk okán – az Aszad-rezsimet mégis vallásilag (is) pozícionálta.

Miközben Szíriában a síiták aránya viszonylag kicsi, az alavitákkal együtt sem éri el a 15 százalékot (s ebből az utóbbiak önmagukban 11-12 százalékot tesznek ki), a mintegy 20 milliós iraki síita közösség (60-65 százalék) a szomszédos Irán mintegy 70 millió síita hívőjével (90 százalék) együtt nemcsak a legnagyobb egybefüggő síita lakta területet alkotja, hanem a világ összes síitájának túlnyomó részét is. Irak fontossága a síiták számára történetileg és vallásilag is megkérdőjelezhetetlen, hiszen a tizenkét imámból tizenegynek – közöttük Alinak és kisebbik fiának, Huszeinnek – a sírja is ott található. Nem véletlen tehát, hogy amikor egyes elemzők a szunnita radikális csoportok előretörése okán szunnita–síita vallásháborúval fenyegetnek, annak helyszíne sokkal inkább Irak lehet (ahol a történetileg kialakult törésvonal húzódik), mint Szíria.

Az Iraki és Levantei Iszlám Állam fegyvereseinek előrenyomulása – egyelőre szunnita területen –, úgy tűnik, feltartóztathatatlan; azonban lassan elérik a szunnita országrészek határát, és amennyiben síita területekre lépnek, megtorpanás vagy súlyos összecsapások várhatók. Emlékezetes, hogy 2006-ban Szamarrában felrobbantották az Aszkarijja mecsetet, amely a 10. és a 11. imám sírhelyét foglalja magában. Az Iraki és Levantei Iszlám Állam fegyveresei az elmúlt napokban többször is megpróbálták Szamarrát bevenni, ami a szent helyek jelenléte és a 2006-os robbantás miatt szinte felhívás a síita közösség mozgósítására. Nem véletlen, hogy a politikától általában távol maradó Ali Szisztáni nagy ajatollah az ország védelmére és a „terroristákkal" szembeni ellenállásra szólított fel minden irakit.

A szűkebben vett térség másik fontos törésvonala a kurdok és az arabok között húzódik.[13] Azonban éppen a fegyveres konfliktusos helyzetek – Irakban az 1991-es öbölháború, Szíriában a polgárháború – eredményeként a kurd közösségek néhány éve az előbbiben deklaráltan, az utóbbiban *de facto* autonómiát élveznek. Ennek a záloga a kurd elszakadási törekvések – átmeneti – felfüggesztése, amennyiben a nemzetközi közösség a térségben nemcsak nem támogatja, de kifejezetten ellenzi is a határok megváltoztatását. Jóllehet 2005-ben Észak-Irakban a parlamenti választásokkal párhuzamosan egy külön referendumot is szerveztek Iraki Kurdisztán függetlenné válásáról, a Kurd Regionális Kormányzat (KRK) irányítása alatt álló területek a közel 99 százalékos támogatás ellenére Irak keretein belül maradtak. A KRK szinte állam az államban, és egyre távolodik a központi, síita többségű bagdadi kormányzattól. Mégsem zárható ki, hogy a jelenlegi helyzetben bekövetkezhet az a pillanat, amikor az észak-iraki kurdok kikiáltják a függetlenségüket, és a nemzetközi közösség elfogadja vagy tudomásul veszi azt.

Regionális hatalmi versengés – Ki kivel van, és mi az érdeke?

A 2003-as iraki háborút követő időszakban – a nemzetközi/amerikai jelenlét ellenére – Irak minden szomszédja megpróbált beavatkozni, és igyekezett a saját érdekeit érvényesíteni.[14] Mára, bár a külső szereplők érdekei továbbra is jelen vannak, a sokszereplős képlet bizonyos értelemben leegyszerűsödött: Irak a szaúdi–iráni vetélkedés színterévé vált, miközben a török

13 Bővebben l. László Csicsmann – Erzsébet N. Rózsa: „The Minority Issue in the Middle East, with the Kurdish Community in Focus". In: *Asian Studies 2013.* Budapest: Magyar Külügyi Intézet, 2013. 15–54. o.

14 Bővebben l. N. Rózsa Erzsébet: „Az iraki konfliktus és a tágabb Közel-Kelet". *Külügyi Szemle,* Vol. 6. No. 2. (2007). 152–199. o.

befolyás a Kurd Regionális Kormányzat területére összpontosul, mellyel nagyon szoros gazdasági kapcsolatrendszert épített ki. A szaúdi–iráni regionális hatalmi versengés a szíriai polgárháborúban is meghatározó jelentőségű. Törökország és Irán – bár szembenálló feleket támogat, és időről időre más kérdések is terhelik a kapcsolatukat – szinte kínosan ügyel arra, hogy legalább a felszínen megőrizzék a jó viszonyt.[15]

Sem Szaúd-Arábiának, sem Iránnak nem érdeke, hogy vetélkedésük színterén újabb szereplő jelenjen meg, márpedig az Iraki és Levantei Iszlám Állam – az általában értelmezett biztonsági fenyegetésen túl – mindkét ország számára komoly kihívást jelent. A szíriai, meglehetősen sok helyi szereplő által alakított környezetben ez nem jelent akkora gondot, mint Irakban, ahol az arabok lakta területen a síita–szunnita osztás mentén azonosíthatók a különböző aktorok.

Az Iraki és Levantei Iszlám Állam konzervatív, radikális ideológiája, illetve a mód, ahogyan a szervezet előretör, a szaúdi állam alapító ideológiájára, a *vahhábita* iszlámra és az államalapítás körülményeire emlékeztet. Ugyanakkor a végrehajtás módjában, illetve azzal a ténnyel, hogy most, a jelenben történik, mintegy meghaladja azt: így éppen Szaúd-Arábia iszlámon belüli elsőségét kérdőjelezi meg, mely nemcsak a szaúdi állam *raison d'être*-je, de külkapcsolatai meghatározója is. Bár az Iraki és Levantei Iszlám Állam nyilvánvalóan komoly anyagi támogatással is rendelkezik (a meghódított területeken, pl. Moszulban zsákmányolt pénzeken túl), azok forrása nem világos; a hírekben általában a Perzsa (Arab)-öböl menti monarchiákra, alapítványokra és egyénekre hivatkoznak. Szaúd-Arábia támogató szerepe szinte minden, magát az iszlám ideológiájával szervező csoportosulás esetében felmerül – legalább a két szent hely őrzőjének vallásos kötelezettségeként.

Miközben Szaúd-Arábia számára nemcsak vallásos kötelezettség, hanem biztonságpolitikai kérdés is a szunnita közösségek támogatása és védelme – akár Szíriában, akár Irakban –, az iráni befolyás feltartóztatásának igénye és szükségszerűsége ellenére sem érdeke a vele közvetlenül szomszédos Irakban egy általa ellenőrizhetetlen és irányíthatatlan fegyveres erő jelenléte. A Szaddám Huszein vezette Irak, szekuláris berendezkedésével együtt is, olyan történelmi példa, amelyet a szaúdiak nem felejtenek el.

Irán számára bármiféle radikális szunnita mozgalom a síita közösség túlélésének kockázatát hordozza magában. Irán önképének szerves része egyrészt a síiták iránt érzett felelősség, másrészt a forradalmiság, az iszlám forradalom, amelynek jegyében Khomeini ajatollah az egész iszlám világnak a vezetője kívánt lenni. Míg az Iraki és Levantei Iszlám Állam az előbbiben azzal sérti, hogy a síita közösség létét fenyegeti, az utóbbiban – a szaúdiakhoz hasonlóan – azzal, hogy az elsőségét kérdőjelezi meg. Így tehát amellett, hogy Iránnak mára Irakban komoly politikai, de még inkább gazdasági érdekei épültek ki, ideológiai és morális kötelessége a síiták és a szent helyek fizikai védelme. Az elmúlt napokban a hírek és a világot bejárt felvételek szerint Irakban járt (vagy tartózkodik) az Iráni Forradalmi Gárda elit alakulatának, a Kudsz Brigádnak a parancsnoka, Kászem Szulejmáni tábornok, és már legalább kétezer iráni katona is érkezett.

Irán számára fontos politikai prioritás, hogy egy vele jó kapcsolatokat ápoló, de legalábbis nem ellenséges kormány álljon Irak élén. Bár az iráni befolyás, amihez a közös síita iszlám jó kiindulási alapot teremt, igen sokrétű Irakban, valójában a két kormányzat viszonya nem mentes a feszültségektől sem, és mindig függvénye annak is, hogy az arab országok éppen hogyan viszonyulnak Irakhoz. (A 2005-ben elfogadott iraki alkotmány az országot immár multietnikus államként tételezi, nevéből az „arab" jelzőt elhagyta, államfője és külügyminisztere pedig kurd.) Emellett Irán számára Irak stabilitása gazdasági, vallási és környezetvédelmi szempontból is fontos érdek, nem beszélve az energia- és más szállítási útvonalakról (Satt al-Arab, Perzsa-öböl).

15 2013 novemberében egy isztambuli konferencián Mohamed Dzsavád Zarif iráni és Ahmet Davutoğlu török külügyminiszter is előadást tartott. Miközben beszédük tartalma homlokegyenest ellentétes volt, megszólításaikban, gesztusaikban nem győzték a két ország közötti barátságot, sőt testvériséget hangsúlyozni.

Törökország a szíriai polgárháború kezdete óta elsődleges célpontja az onnan menekülőknek. Ameddig az iraki konfliktus nem terjed át az észak-iraki területekre, azaz a Törökországgal szomszédos régiókra, az iraki menekültek legfeljebb közvetve, Szírián keresztül érhetik el Törökországot. Azonban egyrészt nem lehet teljesen kizárni, hogy az Iraki és Levantei Iszlám Állam harcosai az észak-iraki kurd területekre is betörnek, másrészt Törökországnak is vannak emlékei a közelmúltból, amikor az északi-iraki kurd menekültek milliós nagyságrendben indultak el Törökország felé.

Bár Törökország Szíriában Bassár al-Aszad ellenzékét támogatja, továbbá az Erdoğan-kormányt általában iszlamistának tartják, az ő iszlamizmusuk nagyon messze áll attól, amit az Iraki és Levantei Iszlám Állam képvisel.

A határokon átnyúló kurd kisebbségek jelenléte és politikai aktivizálódása szintén fontos kérdéseket vet fel a Török Köztársaság számára. Az iraki Kurd Regionális Kormányzattal megtanult együtt élni, sőt együttműködni, inkább választva az egyre szorosabb szálakat, mintsem a nyílt konfrontációt. Azonban a szíriai helyzet alakulása, a „kvázi autonómia", amit Aszad a szíriai kurdok számára lehetővé tett, nem kedvez a török biztonságpolitikai érdekeknek, különösen hogy a szíriai kurdok egyre szorosabb kapcsolatot ápolnak a törökországi PKK-val.

A szíriai polgárháborúban az Erdoğan-kormány túl korán „tette meg tétjét", és „rossz lóra tett", amikor úgy vélte, elérkezett Aszad bukásának ideje. Az ellenzék támogatói közül mára gyakorlatilag egyedül maradt (Szaúd-Arábiával), s ez, valamint az ellenzék összetételének alakulása, Törökországot politikája óvatos felülvizsgálatára, újrafogalmazására készteti.

Mindezek alapján elmondható, hogy mind Szaúd-Arábia, mind Irán és Törökország a *status quo*ban érdekelt.

Amerikai érdekek Irakban

Az Egyesült Államok legfontosabb érdeke az lenne, hogy az iraki újjáépítési kísérlet sikeres legyen, és Irak demokratikus berendezkedésű államként működjön. Ez a cél mára nyilvánvalóan irreálissá vált, sőt nemcsak a stabil, erős, demokratikus állam, de még az „erős ember" állama is veszélyben forog. Úgy tűnik, ma a maximális cél Irak egyben tartása lehet, azonban az ország dezintegrálódása talán soha nem került annyira kézzelfogható közelségbe, mint most. Annak ellenére, hogy ezt a lehetőséget a politikai elemzők a 2003-as háború óta (sőt, már azt megelőzően, az 1991-es öbölháborúval kapcsolatban is) lehetséges forgatókönyvként vázolták fel, sem a szomszédos országok, sem a nemzetközi közösség nem érdekelt benne, sőt éppen annak elkerülésére törekszik. (Emlékezetes, hogy 1991-ben Szíria, Törökország és Irán megállapodott abban, hogy Irak területi integritását mindenképpen meg kell őrizni.) Mindez azonban nem biztos, hogy megakadályozná valamelyik szomszédos állam – jelen esetben Irán – nagyobb mértékű beavatkozását a vele szoros kapcsolatban álló csoportok (síiták) védelmében – ami a konfliktus további eszkalálódásához vezethet.

Az Egyesült Államok – és személy szerint Barack Obama – közel-keleti presztízsvesztesége soha nem látott méreteket öltött, aminek mára három, tartósan jelen lévő eleme van: a 2003-as iraki háború, az „arab tavaszban" tanúsított magatartás (beleértve a régi szövetséges, az egyiptomi Hoszni Mubárak magára hagyását és a szíriai be nem avatkozást), valamint a palesztin–izraeli konfliktus megoldatlansága.[16] Az iraki kormány segítségkéréséről folyt amerikai vita ezt a presztízsveszteséget tovább súlyosbítja.

16 Az éves rendszerességgel végzett közvélemény-kutatások azt mutatják, hogy az arab lakosságnak az Egyesült Államokról alkotott véleménye jelentősen javulna, ha az USA kevésbé egyoldalú, az arabok által egyértelműen Izrael-barátnak tartott politikát folytatna. L. a Brookings Institution honlapján Shibley Telhami Arab Public Opinion Poll jelentéseit: www.brookings.edu.

Az Egyesült Államokban nagy vita folyik – részben a nyilvánosság előtt – arról, hogy két és fél évvel az amerikai csapatok kivonása után vajon fegyveresen, azaz csapatok küldésével avatkozzon-e be és segítse meg Núri al-Máliki kormányát. A korábban az iraki háborúért George W. Bush elnököt hibáztató közbeszéd és politikai vita már Barack Obamára is kiterjedt: Busht a bevonulásért, Obamát pedig a kivonulásért hibáztatják. Bár az Iraki és Levantei Iszlám Állam hirtelen előretörésének hírére az amerikai vezetők több, különbözőképpen értelmezhető kijelentést tettek, rövid időn belül nyilvánvalóvá vált, hogy az Egyesült Államok mindössze 275 tengerészgyalogost küld Bagdadba, a követség védelmére. Martin Dempsey tábornok, vezérkari főnök pedig a rendelkezésre álló információk hiányára figyelmeztetett, mondván, hogy a katonák azt sem tudnák, hogy kit kell támadni.

Az Egyesült Államok érdeke ezzel szoros összefüggésben az iraki olajtermelés zavartalan működése, a készletek biztonsága és az olaj áramlása, valamint annak megakadályozása, hogy ezek a radikális szunnita csoportok ellenőrzése alá kerüljenek – nemcsak azért, hogy ezzel a világgazdaságban fennakadást ne okozzanak, hanem azért is, hogy ezeket a forrásokat az Iraki és Levantei Iszlám Állam ne tudja a szíriai helyzet további destabilizálására használni. Bár az olajárak az elmúlt napokban nem szöktek hirtelen az égig, de folyamatosan emelkedtek, különösen annak hírére, hogy Baidzsinál, Irak legnagyobb olajfinomítója körül dúl a harc.

Lehetséges következmények – Mi várható?

- Az Iraki és Levantei Iszlám Államnak a – szíriai–iraki – határon átnyúló előretörését iraki szunnita területen egyelőre, úgy tűnik, nem lehet megállítani. Ebben óriási szerepe van a helyi lakosság által a bagdadi, a szemükben egyértelműen síita kormányzattal szemben táplált ellenérzésnek és annak, hogy más csoportok is igyekeznek a sikeres előretörésben részt vállalni. Kérdés, hogy ez az összefogás mennyire lesz ideiglenes vagy tartós.
- További nagy kérdés, hogy a helyi lakosság hogyan fogadja majd a mindennapi életének szigorú korlátozását. Az iszlám nevében folytatott karitatív tevékenység a rendelkezésre álló források függvénye, ugyanakkor kérdés, hogy a néhány ezer fegyveres képes-e ezt a szigorú rendet ekkora területen sokáig fenntartani.
- Az máig sem tisztázott, hogy a csoportnak mi is a célja azon túl, hogy iszlám kalifátust akar létrehozni.
- Az Aszad-kormányzat pozícióinak erősödése a Szíriából való kiszorulás lehetőségét hordozza magában, annál is inkább, mert ott az Iraki és Levantei Iszlám Államnak a számos ellenzéki csoport között is meg kell harcolnia a vezető szerepért.
- Irakban a szervezet egyelőre szunnita arab többségű területen mozog. Bár voltak kisebb összecsapások a kurdokkal a vitatott, vegyes lakosságú területeken, mind a kurdok, mind a síiták a végletekig elszántak, hogy saját területüket megvédjék, és ehhez mindkét fél rendelkezik is alaposan kiképzett, harcedzett és jól felfegyverzett erőkkel. Ezért nem valószínű, hogy az Iraki és Levantei Iszlám Állam kurd vagy síita többségű területre „merészkedne”, hanem vélhetően megelégszik az ezek mellett kiszakítható állammal.
- A térség regionális hatalmai – Törökország, Irán és Szaúd-Arábia – a *status quó*ban, azaz Irak területi integritásában érdekeltek, miközben a szíriai polgárháborút illetően „kifáradni” látszanak. Ebbe belefér, hogy Irakot belső konfliktusok gyengítsék, ha és amennyiben azok a határokon belül maradnak, és a regionális hatalmak helyi szövetségeseit és érdekeit nem sértik. Az Iraki és Levantei Iszlám Államot általában terrorista szervezetnek tekintik, és ha harcot „személyesen”

nem is folytatnak ellene, amíg az a szunnita területen belül marad, várhatóan támogatni fogják a vele szemben fellépő csoportokat.

- Ugyanakkor mindhárom regionális hatalom fontos érdeke a médiában sokat emlegetett szektárius, szunnita–síita háború elkerülése.
- Irán az iraki kormányzatot ezért (is) korlátozottan (főleg katonai tanácsadással) és elsősorban a síita szent helyek és lakosság védelmében fogja támogatni. Iránnak jelenleg nem áll érdekében olyan újabb konfliktusba keveredni, amely ismét a világpolitika napirendjére tenné. Politikai energiáit teljes mértékben leköti a P5+1 országokkal az iráni nukleáris programról folytatott tárgyalássorozat.
- Az Egyesült Államok számára sem Szíriában, sem Irakban nincs jó megoldás (sem siker). Egyik konfliktusba sem akar beavatkozni, és ezt a véleményt az amerikai közvélemény többsége is támogatja. Szíriában nem valószínű, hogy a közeljövőben vége lenne a polgárháborúnak, miközben Bassár al-Aszad lassan erősíti pozícióit. Irakban a legkisebb rossz Núri al-Máliki kormányon maradása. De még ha sikerül is az Iraki és Levantei Iszlám Állam előretörését megállítani és – papíron – Irak felbomlását megakadályozni, elhúzódó, hullámzó intenzitású konfliktusra lehet számítani, ami az energiahordozók forgalmát minden bizonnyal akadályozni fogja.